

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нің Дээди Советинин болгаш Министрлер Чөвүлелинин органы

№ 230 (10522)

1977 чылабың сентябрь 30, пятница

1925 чылда үндөзөттөнгөн

Өртсө 2 көп.

ЮБИЛЕЙЛИГ ЧЫЛДЫҢ ДУЖУДУНУҢ АЖААЛДАЗЫН ШАЛЫПКЫН ДООЗААЛЫҢАР!

АЖААЛДАГА — БЕДИК ТЕМП

Юбилейлик чылдың күсү дүжүт ажаалдазды бип-кемчи-лерга дүжүдү-ла шыгалада болуу турар. Тараа эки бышшаан турда-ла, ону аягылап ажаан эгөлөш. Бо чүгүдө кампаанын эгөлөй бергенде, ажаалдазды белектерди четпез доранаан сөптөшүнчү шыныры багай, ажаалда-транспорт отрядтары чедир тургустуумаал, кушаккы болур-чогууру-биле организаствалап, чыгыс өсө-биле чуталааларга, шпатоуларын дурачулаалып ажаалда-лар дугайың советтардың удурткучулары болгаш, сепил-лестере калдыр болуп, лапалаван болгал. Мындат байдаш ик чыгыш «Саян», «Өк» совхозтарга турган.

Кызылга келерге, скарларда чок болган. Ажаа турар комбайннар ажаалдаан болза хунерин ажаан ажаан, кезин болур. «Саян» совхозтун дүжүт ажаалдазды Бин-Хемде «Сельхозтехника» салбырынын автомашыналары дузалажып турар. Сентябрь 21-де 10 мшпна шпатууа үрелген ажаалда-ван. Ону укурукда кол-байннар турар жуурга таварышпаан. Совхозтун кол агроному эш Бабичев сеняе, белектерин сепилтеш, ажаал ажаалда турган автомашыналары комбайннардың бас-тырган таразын сөөртүрү-биле чоруткан.

«Кызыл таразын» совхоз алды муз аякы гектар черин тараа култураларын ажаар. Ажаа чазын кемпичилденген төп, эки болбазыралды кылган шынырың үрелини ташканыңдан дүжүт эки. Бир гектардан-ла ортумаа-биле барык 15, а чамдык участкаларын хараын 20-ден өрү шпентер дүжүтүп ап турар.

— Шан мынды чазгай дүжүтү ажаан алары өөрүчүдү тур. Бо чыл дөргө ошагай-юбилейлик чыл. Мынчагың белектерин комбайннардык өртен артеп орай дүжөгө чедир үрелиңиңиңиң ажаалда тур-деп, дайынлык болгаш күш-ажыккылы хоочуу, ийги трактор-хоуу бригадаларын удурткучуу Семен Филшпо-вич Некуланың чуталаан турар.

— Бо өкөлдү бистин дүжүтү, шынаа-ла, багай эвек, гектардан ортумаа-биле 15-16 шпентер таразын, 160 шпентер картофалы ап тур бис-деп, ажаалдык комитетинин дарга-зы И. Гитчин немеди.

Бистер ол бригадалын дү-

жүт ажаан турар шолүңгө кел-леринске, 20 ажык комбайн-дистякчилик тавыч басты-рып турду. Совхоз тобунде стоолава ажаалдачылар чечин өккөргө, мекханизатор-лар дүшпөн алаш, катан ажаалдап кпиршеп ол.

— Бистин мекханизаторлар-республика аягыда Улуг-Хемия «УТКА»-нын 25 чыла совхоз-тан 10 комбайнер биско изди дузалажып тур. Шымрап-ла ажаалдаар удуз-тур-деп, кол агроном В. Иконников чутаа-лады. Бичагың аларга тур-раскадык, күш-ажыккы ал-дарыңч тулуг-да чорудураң.

Ажыккы план булгаар «Кызыл таразын» совхоз күсү дүжүт ажаалдаан 25 ажык хунде доозар укурукту. Бичагың ажыккы шынырың болгаш дүргө доозар дзон комбайнерлер арамында соци-листтер чырышты калдыр-кан. Амы үдө күш-ажыккы маргадааның бири одурунда Семен Шаптар-оол чоруп, 200 ажык тона таразын басты-рып, дарыааада Виктор Сиваев, Николай Куш база Николай Шаптар-оол олар чо-руу турар. Олар өккө эштери-биле кады 2000 ажык гектар бистин таразын бастырган.

Совхозтун төп шалыңче хун-дүргө 400—500 тона тара-зын турар. Шанмың ажаалда-чылары ону шымын дү-жүтүп, анчап, кураткан, тара-ва хулаан алыр пултуке чо-рудуу турар. «Кызыл тара-зын» совхоз боттарынын ара-курларынын санап көргөш, 2700 тона таразын күрүңгө сапар чыдарып 3000 тона че-дир күсүдөр деп хулаанга алган.

Бистин көрр.

КУУСЕТТИНГЕН

Бая-Хемде «Адыл» совхоз-тун сүт-баран фермынын ажыл-шпчылери Октябрь бай-ырларында алдар болдурган чырышпа алган хулааларына чединшиңиз күсүдөп ту-рларар.

Саягылардан Галина Кара-Кыс инек бурдуруп 1800, Га-лина Чамбай—1500 килограмм сүтту сагган, инек кадарчыла-

ры Ондар Ойдаш-оол, Түшкө-өл Белекпин хокууца бир инеке ошаптыр 380 грамм комедө деваини чедип алты-лаш, социалистик хулааларын күсүткөппөр.

Бызаа ажаакчылары Татьяна Маннай-оол, Людья Хоруг-оол оларын семаргалтегө өөрүткүлери база-ла эки.

К. МАЛДЫ.

СӨСТҮ БАДЫТКААР

Октябрьның 60 чыл юби-лейин төлөгип утууру дээш шы-мың хунерин чараан мур-накчы коллективтерин әр-лекчишип «Кызыл туузу» әргө-дедикти Михаил Давыдович Шпиволевскому удурупкан ком-плексеттер бригадаларын шп-биле деткөш.

Ол бригада байырал мур-нуун шалычы ээлеңгер көргөш, чыл планын ошөр-чөрүн таразын бастырган.

7-ге чедир күсүдериң, тован алды аат шпш турттар багының ийн сепкишыммы шөөрөл ажыдарың бүрүн доозарың хүтөңгөн.

Найыраадак коллективта ошүл аякы херөвөлдөң нары-шпай турар. Бо хунерге ук бригада паябрын үдүңдө ажылдап кпиршең.

М. КАРА-ТОННУТ.

КАЯА-ДАА УЛУГ КУШ

(Тываның херээженнеринин VIII съездинден)

Дүүн обкомун Полтвичири-димшиң бажымыга респу-бликаның бүгү булуңтарында херээженнерин төлөөлекчи-лери боттарының VIII съезди-ниңге чыгыш келген.

Зада — Төрүн чуртун че-келтирешиники боудуң куш-ажыккы үдүң ийршип турар, уау ажаал-ажыккыны дүжүтүрү адырың ийрши-ниң болгаш күш-ажыккыни совет, хай-пичи организа-цияларды төлөөлекчилери.

Съезд ажыткынан, СЭКП ТН-ның Чыгыш се-кретари, ССР-нің Дээди Со-ветинин Президиумунун Дар-гаан эш Л. И. Брезневти бантадыр СЭКП ТН-ның Дун-дүргө президиумунга ажаан уау култураларын биле сон-гаан.

«Республиканың херээ-женнер чөвүлелиниң ажылдык болгаш СЭКП-нің XXV съездинин шпнтирлерин амы-дарыга боттаңдырарыга херээ-женнеринин политинсти-күш-ажыккы илдеңгиди ула-мы багдар таразын-биле со-рулаалар дугайында» айтыр-га таразын биле паткедик ажаа республиканың херээ-женнер чөвүлелиниң даргазы Б. Ш. Долчанова кылган.

— Бистин чедип съезди-виниң советке эртен чыла-рың совет улустуну, бүтү ийги төрөгөдөгени амыдарыга уау болушкучулар-биле дем-делеттинген. Ол ийгилик СЭКП-нің XXV съездинин, Делегирин херээженнер чыла-ры, профилдеринин XVI съез-динин, ССР-ның чаз Ко-н-

ституциянык төлөөлекчи бүгү улустун чутаалажып кө-рүшкүчү ошагы чери э-лөөн. Алардык байыраа — Улуг Октябрьдың 60 чыл ош-го чедир ай аякы үе артык — деп ол чуталаан.

Коммунисттик тургуушкунга херээженнеринин ролю бе-дин-биле үнелеш, чоңуң ча-гай чороруң, херээженнер-инин дугайында Коммунисттик партиянык могак чоң сагыш салышкымыга чалгышлаган Тываның ажаал-шпш херээ-женнери партияның XXV съездинин шпнтирлерин амы-дарыга чедипшиңиз боттаңдырарыга боттарынык бүтү куруң, арга-боттарың, багыни бараалдаң, Улуг Ок-тябрьның 60 чыл өшү ажа-алдык тылалар-биле дем-делетгезинге белекчиниң ту-рар съездин паткедик болгаш санаа бергендер дем-делеген.

Бүгү-сөөк улау шыканы, Со-вет Тываның херээженнери «Октябрьның социалистик Улуг революциянык 60 чыл өшү дугайында» СЭКП ТН-ның досталаан, чаз Конститу-ция төлөөлекчил уау сору-к ийршиңи-биле хулаан алган. Алардык юбилейлик күш-ажыккы чаз-чаз тылалар-биле дөмдөгүлө дугайында партиядык камгырыңга зар-мы кылдыр республиканың херээженнери бүдүрүлгенин ажыккы багдар, ажаалдык шымырын өккөлдөр дзон ча-рышта илдеңгиди хараа туттуңган. Ошү беш чылдың ийги чылдарының планын ноябрь 7-де күсүдериң 63 коллектив, 500 муз ажык

ажылдаптар хулаанган. Чарыштын мурнакчылары-ның ийгилик СЭКП-нің XXV съездинин делегаты А. Елшова, ССР-нің Дээди Советинин депутаты Д. Сафронова, саяччылар К. Куулар, Т. Кара-Сад, К. Долгак, бызаа ажаакчылары М. Балпыша А. Болот, А. Золотухина, Е. Суванди, Д. Куулар, Х. Ондар, О. Ожума олар шыканы ош-ло херээженнер бар. Олар бот-тарынын шымырын ажаан хой-пичи ажаалдык илдеңгиди ийршике-биле хойбонттуп турар. Бисте херээженнерден ССР-нің Дээди Советинин 4, республиканың Дээди Советинин 52, чөп-чөк Советтеринин 1699 депутаттары бар.

Социалистик тургуушкунга херээженнеринин ролю бол-гаш ээлээр чери көсүтүл-биле бердерин херээженнер чо-вүлелиниң чогадыңчы ийги-лешпалары тодаргай херэе-дик турар. Республикада 3 муз ажык ийгилиңиң камгырыңар 258 херээженнер чөвүлелини бар.

Партия болгаш совет орга-нарнын удуртуулаа-биле херээ-женнер чөвүлелиниң улам бажымын, ажаал-ажык, култу-ра тургуушкунунга кир-жалсын күштенди, өг-бүдө болгаш уруктар ийгилиңиңде-анне ролю бердөөн. СЭКП-нің XXV съездинин шпнтирлерин удуртууга болдурган рес-публиканың херээженнер чо-вүлели Кызыл хоорайның, ра-йоннарнын болгаш чер-терде чөвүлелиниң ажылди ош-пидеринин хемчетерин ап, херээженнер шпмчээшпичи-

ин эң чүгүдө айтырылган хулаарында чутаалажылап келген. 1975 чылдың ноябрьда «Совет Тываның политикти, социал-экономиктиң чыаргы-мыга херээженнеринин ролю, ферршиңиң, херээженнеринин чогадыңчы ажаалдык дей-тегезин әрттирген. Эртен чылаң обшөрүлөүлө биле кады СЭКП-нің XXV съезди-нин шпнтирлерин амы-дарыга боттаңдырар» деп ошүлү-кү чырышты херээженнер чо-вүлелиниң ортуунга орга-низаствалаң.

Ол чарышка бирга черин Чоюн-Хемчиң, ийги черин Улуг-Хем, үкүчүң Эрэн ра-йоннарнын херээженнер чо-вүлелин ээлең. Коллектив-терден «Хемчи», «Кара-Хөл», СЭКП-нің XXV съезди-нин аттык совхозтарда, ти-нографыда херээженнер чо-вүлелиниң тылалары болган.

Обшөрүлөүлөдөң 1976 чыл-дын эгелеш күш-ажыккы херээженнерин күш-ажыккы-ны, амыдарынык болгаш дигашпаларынык байдалын көрүдөгени әрттирген. Ол кемчегелер үрө-түңдөдө бол-уу турар. Чүгө артык чы-лың белең күрүдө өйүндө ийи чоң ажык херээженнери аар ажаалдан хостаан, ийи ажыккы шпнтирлер, 270 херээ-женнери ча мергеншеге өр-төккө. 406 ажаалдык бот-тарынык мергеншиң брига-даларын боттарында белеткен.

Республиканың херээженнер чөвүлелиниң хей кезинде түрүктө, илдертеге чогуру эки дүжүдө мошпештиңген. Улуг-Хем районында херээ-женнери күш-ажыккы өрө-дөдөгө хараа турар, оларын күш-ажыккың байдалын ажаалдык амыдарынык културалык боттар, уруулар кылдырарык кезинде ийи күш-ажыккы херээженнери өстүрген турарык херээ-женнери мошпааствала. Саяччы-лар сөздүн району чыл бүрү-де әрттирери чачыл аптарган. Херээженнер чөвүлелиниң бажың ажаалдык талаан-биле бөлушүрүни тургускаан. Херээженнер чөвүлелиниң маламал организаствалаң. Буаң-Терек, Ишти-Хем, Ийн-Тал сууларында херээженнер чо-вүлелиниң даргалары Х. Дар-жай, К. Чүдүм, М. Манчан Улуг Октябрьга алдар болду-рган чырыштын мурунгу олу-рууда кирген. Олар ажаан болгаш херээженнеринин ийи-лешпаларына даңкың, аяк-кагаргаларың ажылдык өккө-

жыткен. Чоюн-Хемчин районун херээ-женнер чөвүлели СЭКП-нің XXV съездинин болгаш СЭКП ТН-ның Илшумарынын материалдарын өөриңиң өскө районнага боттарган ажаан организаствалаң Чыраа-Башында херээженнер чо-вүлели «Бистин тургалары-биле кадык болдурула», «Күш-ажыккы хоотуланың», «Бистин совхоз ошү беш чылды» болгаш өскө-даа кемчелерин сүбөтө санывда әрттирген.

Эрэн районун херээ-женнер чөвүлели бо чылды «Нарын» совхозка херээженнер чөвүлелиниң тургускаа со-лүшкүңүт сепилерин әрттирген. Херээженнер чөвүлели кижибидеге таразын-биле кошпаш өвү-бузларын үе-тил ап, херээженнерини мо-ральдык өвү-хевиринин да-йымдык сагыш санып, ара-лааштын-биле демовседди хей-пичи организаствалары-биле бир демин чорудуп белтең.

Күш-ажыккың дайынлык хоочу-лары-биле херээженнериңиң укукарчылары кижибидеге эки учур-дугаалы болуп турар. Республикада эмелестелдир-тинографыда, ажаалдык бол-гаш херээженнериң трезинде, «Ал-Тургу» совхозта, өскө-даа коллективтерде чөвүлелер чо-гадыңчы ийгилиңиң ажаалдык өккөлдөн.

СЭКП-нің XXV съездинин ат-тык совхозта «Хулааның чоң нагакчы күчүдөр» деп өсө жүрүлгениң. Ал-Добрунста «Хоаыкка» деп бот-тымың күш-ажыккы согуш. Кызыл хоорайның херээ-женнер чөвүлелини хоорукчу-көө-биле кады кемчелер дөмөдөгө-лөн камты үдөри чыктың байырадалары организаствалаң әрттирин келген. Бай-Тайга, Барыш-Хемчиң болгаш өскө-даа районнарды херээженнер чөвүлелиниң ХБАБ органдары-биле кады чаа төрүттүң бо-лууларын, ажаал-кадай бол-ууларынның бүрүлгөңиң ба-ныралдык байдалга әрттирип турар.

Күш-ажыккы коллективтер-инин хой-пичи организаствала-рынык удурткучулары-биле сырыш харылааны турары херээженнер чөвүлелиниң ажаалдык чөвүлелиниң чедипшиңиз бол-уурун чүгүдө учур-дугаалы. Ошү чыккын «Тыва» совхозтан көрүп болур. Ийн партион, ийршиң чери, кады Советтин күсүлөму ажаал-ажык, култу-ра тургуушкунун бүтү ай-тырыларын херээженнер чо-вүлелиниң хой-пичи организастваларынык ийи-лешпаларың, ийршиңиң-биле шпнтирлерин турар. Ош-

түңдөң, ажаалдык херээженнер чөвүлелиниң ажаалдык чөвүлелиниң хей кезинде түрүктө, илдертеге чогуру эки дүжүдө мошпештиңген. Улуг-Хем районында херээ-женнери күш-ажыккы өрө-дөдөгө хараа турар, оларын күш-ажыккың байдалын ажаалдык амыдарынык културалык боттар, уруулар кылдырарык кезинде ийи күш-ажыккы херээженнери өстүрген турарык херээ-женнери мошпааствала. Саяччы-лар сөздүн району чыл бүрү-де әрттирери чачыл аптарган. Херээженнер чөвүлелиниң бажың ажаалдык талаан-биле бөлушүрүни тургускаан. Херээженнер чөвүлелиниң маламал организаствалаң. Буаң-Терек, Ишти-Хем, Ийн-Тал сууларында херээженнер чо-вүлелиниң даргалары Х. Дар-жай, К. Чүдүм, М. Манчан Улуг Октябрьга алдар болду-рган чырыштын мурунгу олу-рууда кирген. Олар ажаан болгаш херээженнеринин ийи-лешпаларына даңкың, аяк-кагаргаларың ажылдык өккө-

Херээженнер съездинин делегаттары.

ЧЕТНЕСТЕР-БИЛЕ РЕЙД ЭПТЕЖИП БОЛБАС

Чоюн-Хемчин районун «Сүт-Хөл» совхозунун мекханизаторлары болгаш тара-зычлары 1100 ажык гек-тар тараа култураларын ажаар. Механизаторларын, сүттарчы шпичлерин казын, чыкын казымак ажаалдазын ажаалда таразын уну-жуу-даа, дүжүдү-даа багай эвек. Дүжүт ажаалдазын 12 комбайн (ош 7-и ийн эзе-келгө) ажаалда турар. 880 ажык гектар черин таразын сентябрь 25-ге чедир ажаал-ган. Бир гектарга ошаптыр ор-тумаа-биле 6,7 шпентер, а чам-дык участкаларын 8—10 шпентер уюстоткаан. Дүжүт алдынын тур-ар.

Кызыл-Тайга, Ийкин сепил-лестерин шпичлеринде комбайнер бөзө таражылар дүжүт ажаан алдынын шымынчаң турар. Ийкин сепилери (эргелекчи М. Дадар-оол) тараа, саваң ажаала-галдыа ажаалдык күш-ажыккы багай эвек органи-заствалаң. Шыла 660 ажык гек-тар таразын 90 хууу ажаал-тыган. Саваңны болуп, сөөртүп, сарааттарынды 21 кижи ажаалда турар. Ол ажаалды уртраптар, бар пресси бажылаан.

Пресседин 200 тона саваң-ны Доора-Талдын хоуу тур-лаанда мал кып кадаларар черде эккен сарааттаан, Са-ван, көк-сула болушкунунде дойжуларың база кириштир-ген. Шеле бригадалыңан тос хойжу С. Ондарын баптаа-лыңа-биле талчылаан көк-су-ланы бөлүшүвөшпөш, сарааттал турар.

Ажыл-ажыккың дүжүт ажаал алдынкында чылды эки чүдүлөр бар-лаа Ош-ла, темпик дүргөлелерин садалып турар уруктар эвезин эвек. Ийкин тараа чыкынында ажаалда турар бөлүкчелеринин дарту үрелген, чыкыны ажаалда турар. Ийк-Даш бригадалыңда бир комбайн үрелген. Үрелген комбайнардың ажаалдык аргы-дедеринин кемчезин аргы-дедере чутаа. Саваң тарап, шармыр ажаа пресс-полборшкити ажаа чокта эжелген, ол база-ла үрелген. Үрелген техникамы эвек, ажаалдаа жиереринин

аргазын совхозтун удурткучу-лары, мадыңга кол ийелер Мочуш Кара-оол чүге тыл-пай турарың? Пресс үрелги болгыныңдан тараа саваңны болгында санып чыгыштар, Харин-даа ону мал саза ба-зы турарын көрүп болур.

Ийк-Даштын таразын Ак-Тал-Аксанда сүт-баран фер-мынык болгаш ол чоок-ка-зыда малчыларын ийелтери сава бажы, чип турар.

— Хайраан таразын бисте-тер ажаал ий чедипшиңи ту-рувуста инектер үгелеш бистин муруна «ажаар» ай бөрдн — деп, комбайнерлер хоуулдык илдерлеп турар. Бо дугайың Ийкин көлө Советинин күсү-көнү (даргалар Т. Докур-оол) канчаар бодан турар ирги?

Таразын малга тартип, үрелдир зорук Кара-Чыраа, Ийкин сепилеринде база бар.

Совхозтун төп шаны Кара-Чыраа суурун чыныда, Шан дөмөк. Шыла 525 тона тара-зын сентябрь 26-са чедир дүжүпкен. Шан эргелекчи—дүжүкүлгөң таражы Серго Семис-оол, Тараа хулаан ал-дының шымы багай белекче-нин ажаа келген кижи эсеп-рин каар. Үстүү таразында мекханизатор кемпелдөө маламалары хоорулуп үрелген, шыла төктүргөн тараа сайлы дөмүрүктө холуу чылар.

Шан шыла чандылар, ова-ландыр төктүңгөң чаа дүжүт-биле долдуртумушпаан. База бир сакшы аарыңың, хара-данчы чүре — чаа дүжүтүп таразының чыкының сууңга шыгаан, калбак шынш ий-кеш калдыр кара-сарың аяр-ды шылаң. Совет директору Л. Шаалы-деа, шпш эргелекчи С. Семис-оол-даа «көп-тер» чазе сүз шыла алган-биле шымын, тууштур сөлдө-нин үчкөн тараа-шым» дээр дөмүңгөң тавышбар берди. Моон чөвүлө, элзэң каңг

тонна кемчээдик таразын изиң-дугуң үгелени совхоз директору, тоо боданын турар ийшес. Чыкының сууңга алыскан таразын сайгыры, жүргүдөр хемчелерин элзэб. Кара-Чыраа салбырының эрге-лекчин Долгак Маадар-оол, совхозтун кол агроному Мочуш Духур-оол манза улуг бурулду.

«Шыла тараа арылгаар» ОБВ-20 деп маркалык эорт мекханизатор, тараа чүдөр-лей ийи аргыга бар. Шпш ажыл-көмүлө 25 кижи. Оларды күш-ажыккы организа-ция-ларга боттаңдырарыңга зар-мы кылдыр республиканың херээ-женнери политинсти күш-ажыккы илдеңгиди ула-мы багдар таразын-биле со-рулаалар дугайында» айтыр-га таразын биле паткедик ажаа республиканың херээ-женнер чөвүлелиниң даргазы Б. Ш. Долчанова кылган.

— Бистин чедип съезди-виниң советке эртен чыла-рың совет улустуну, бүтү ийги төрөгөдөгени амыдарыга уау болушкучулар-биле дем-делеттинген. Ол ийгилик СЭКП-нің XXV съездинин, Делегирин херээженнер чыла-ры, профилдеринин XVI съез-динин, ССР-ның чаз Ко-н-

ституциянык төлөөлекчи бүгү улустун чутаалажып кө-рүшкүчү ошагы чери э-лөөн. Алардык байыраа — Улуг Октябрьдың 60 чыл өшү ажа-алдык тылалар-биле дем-делетгезинге белекчиниң ту-рар съездин паткедик болгаш санаа бергендер дем-делеген.

Бүгү-сөөк улау шыканы, Со-вет Тываның херээженнери «Октябрьның социалистик Улуг революциянык 60 чыл өшү дугайында» СЭКП ТН-ның досталаан, чаз Конститу-ция төлөөлекчил уау сору-к ийршиңи-биле хулаан алган. Алардык юбилейлик күш-ажыккы чаз-чаз тылалар-биле дөмдөгүлө дугайында партиядык камгырыңга зар-мы кылдыр республиканың херээженнери бүдүрүлгенин ажыккы багдар, ажаалдык шымырын өккөлдөр дзон ча-рышта илдеңгиди хараа туттуңган. Ошү беш чылдың ийги чылдарының планын ноябрь 7-де күсүдериң 63 коллектив, 500 муз ажык

«Шымын» рейд бригадалың. С. Новабрь — Чадаанада районнар арасынын үшү камгалаа станызының ма-чалыңы; Б. Ондар — «Сүт-Хөл» совхозтун хоочу таразын; А. Базыр-оол — көзө ажаал-ажык продуктуларың сакшы алдырының болгаш шынынын талазы-биле хурун инспекциянык райбыда кол инспектору; М. Семен — «Шымын» корреспондентин.

УРАН-ШЕВЕР ХОЛДАР-БИЛЕ...

СЭПТ Тыва обкомунун Политбююгу чыгарышы бажынын аалдарынын биринчи дүң, буртуң хун болган деледе Тыванын хөроожениниң Улуг Ост-торонун байырлыгы болган боттарынын сьездинге уткушту чогааткычы Бу-биле ажалдаан бадыткаан.

Иязы-бүрү кылалар делгөн ол залге кирип келген кижилер бир-ле дугарында Мөңгүн-Тайганын хөроожениниң ажаады көөр. Артын турган сиблабан хевис көрүктүлери кичөөтөгөн хаара турар. Оң бетин тазалында стол кырында орун шылын, сырткы хааны шеверини аажок кылдар дааранын маңаар.

Бо чылды эртен делегеле кирген кылаларнын темасы анзы-бүрү. Ында чүч чок дээр! Ону көргөн кижилер чолун тывыгыш, совет хөроожениниң фантазиясын, бистиң аваларыстын, угбеларымыстан, дугмарымыстың уран-шеверин маңаара ажаржок.

Мөңгүн-тайгаларның бир онзагай ажаады—чиге-тараны бот-бузунга турушту чышырын турган, кылган өглері бу-лур. Ону даштыдан көөрге черде чараа болган бир алыс хевирлар. А Бай-Тайга районун хөрооженини торохту чышырын турган доптар кылган каа. Ол ийи кожа районда шап иңдык солгу чүүлдерин тывыгыш кылганы кайтамчы.

Эри шағын эдилерин кылдар талам-биде Бай-Тайгада ус-шевер кижилер барын бол делегеле кирген ажаадыр бидиткан. Иракин Кара-Көлдө чурттан орат өлөй Сердик өг күүрү тергин ажи кылдар эжин каан, Кызыл-Дагда Шымыс Успун-оол чыпыр-биле хевисти, платени каасташы кайтамчы.

Эри шағын эдилерин кылдар талам-биде Бай-Тайгада ус-шевер кижилер барын бол делегеле кирген ажаадыр бидиткан. Иракин Кара-Көлдө чурттан орат өлөй Сердик өг күүрү тергин ажи кылдар эжин каан, Кызыл-Дагда Шымыс Успун-оол чыпыр-биле хевисти, платени каасташы кайтамчы.

Мөңгүн-тайгаларның бир онзагай ажаады—чиге-тараны бот-бузунга турушту чышырын турган, кылган өглері бу-лур. Ону даштыдан көөрге черде чараа болган бир алыс хевирлар. А Бай-Тайга районун хөрооженини торохту чышырын турган доптар кылган каа. Ол ийи кожа районда шап иңдык солгу чүүлдерин тывыгыш кылганы кайтамчы.

Мөңгүн-тайгаларның бир онзагай ажаады—чиге-тараны бот-бузунга турушту чышырын турган, кылган өглері бу-лур. Ону даштыдан көөрге черде чараа болган бир алыс хевирлар. А Бай-Тайга районун хөрооженини торохту чышырын турган доптар кылган каа. Ол ийи кожа районда шап иңдык солгу чүүлдерин тывыгыш кылганы кайтамчы.

Мөңгүн-тайгаларның бир онзагай ажаады—чиге-тараны бот-бузунга турушту чышырын турган, кылган өглері бу-лур. Ону даштыдан көөрге черде чараа болган бир алыс хевирлар. А Бай-Тайга районун хөрооженини торохту чышырын турган доптар кылган каа. Ол ийи кожа районда шап иңдык солгу чүүлдерин тывыгыш кылганы кайтамчы.

Мөңгүн-тайгаларның бир онзагай ажаады—чиге-тараны бот-бузунга турушту чышырын турган, кылган өглері бу-лур. Ону даштыдан көөрге черде чараа болган бир алыс хевирлар. А Бай-Тайга районун хөрооженини торохту чышырын турган доптар кылган каа. Ол ийи кожа районда шап иңдык солгу чүүлдерин тывыгыш кылганы кайтамчы.

«ТУТТУРГАНЫМ» Кижилер болгаш чылдар

Тамара Деликова Торжу эми чорам, ам чакгыс ба-
жында налы-нома чурттап бар бис, ол ам пенсионер.

Тамара Деликова Торжу бедунуң дугайында мын-
чаар чугалаар. Ам аңаа сөстөн берээл.

«Мен ачам Куулар Дели-
вич алыс чурту Бай-Тайганың
Бай-Тал, Тараа тарымыр кичин.
Мен үш харап чорумда, алам
чок апарган. Сес хараа чор-
раш, балдары дөңгөң улугу-
тун хураганы кадар берген
мен. Ачам улустун тараанын
тарын берген, өскүс уругу-
ларым азыраа турган. Таныт-
ка он бир харап берген, хой
чадарчыла апарган мен.

«Мен ачам Куулар Дели-
вич алыс чурту Бай-Тайганың
Бай-Тал, Тараа тарымыр кичин.
Мен үш харап чорумда, алам
чок апарган. Сес хараа чор-
раш, балдары дөңгөң улугу-
тун хураганы кадар берген
мен. Ачам улустун тараанын
тарын берген, өскүс уругу-
ларым азыраа турган. Таныт-
ка он бир харап берген, хой
чадарчыла апарган мен.

божаан... Дүрген дузалап че-
дирип көр, эми. Дузалап-ла
көргөр!—деп, ол кижилер чыгар
болду.

Кочуг дүргөн эмиелге
чоруткан, өз болган хөр-
кеисини баш хой кеңи ча-
гым ап алган, бажымыга че-
дир келдим. Беч харым Со-
таным, дөңгөң харым Ларсам-
ны дүргөн-дүргөн оттурту ал-
ган, хевирин ал-ла хой кеңи
чагымын ийи ченини шти-
тинге ийи аңгы суу алаш, ша-
ла кырыш алурушан мен.

Кижиниң амыдырал-чурт-
талгаанын тазалашы артын
каар онзагай чылдар тургу-
лаар. Ындык болганда, кижилер
ол чылдары ботуң тызынла
утиас, барык амыдыралың
дүргүндө— болганчы-ла
сантун чоруп чорче.

САМБУУ БАШКЫ

Ада-өгөм чурту дөө-дө
Хемчин бажиндан Чадаанга
чедир чавыдап атыка ушка-
кып алган, чедип кеткен
мен.

УТКУЛГА

Демир-оруң дун-хун чок
мансаар чүве болган. «Бо кон-
чуг көкүс-хорон тиккейдир
мансаар демир аты кажан-на
шаа теген, чеге чыдышар
ирги?» деп бодаарга бериң
маңаар чорам, Москвага чедип
келген бис. Ийи кара
чымын маңаан келген, Бистиң
Тывага азын чериңди ут-
кун келгени ол. Кызыл пар-
тиз чорам, доңгүн коммунист
ажымыс—Тываның алыңи Се-
дин-оол Тонан-оолон Тонан
бистерин кедерги хундаары.
Ашарын-чегерин, дыштан-
дырып алган, кара чымын
оуртуң алган, ороң чеге
виске чедирип каан.

МЕНИ БИЛИР ИРГИ БЕ?

Эми кижиниң салым-чолу
индык-ла мыйаң: мени билер
кижилер хой, мөн ташымын
кижилер эвеш + болур чүве.
Чиске кижиниң эмнеден дээр,
санавам мен. Кедерги соок
индык Ан-Хемге дуңа кара
чеде бергенин утиам мен.
Салгадан бонан хөроожен ил-
жишпи амы-тыңиң кестин ил-
жириң алган мен, ол илжиң
боду кайда ирги? Илжип
руттунгени оңу уруу мени бил-
дир ирги бе?

УТТУНДУРБАС ЧЫЛАД АР

1963 чылда ортумак школа-
ны доозуп, ортумак билигиниң
аттестатын хога алган, Д.
Доржу Мугур-Акс харааа
салбарында радиооператор
бон акжылды берген. Таныт-
ка бир чыл болганда, Совет
Армияны хөрөөлинге шерг
албаны эртинери-биле атың
иптикан. Шерте үш чылды
радикс-телеграфистин, хой на-
ционал эш-оору оолдар-биле,
чалгыс өг-бүсенин уруглары
дел, эш-ооруларды эртинерин,
1967 чылда өскөн, төрөн кур-
ту, Мөңгүн-Тайгаа кижи
класстың радио-телеграфистин
мергендиң чыпыр келген.

БАЖЫНГА БААР

Чөөн-Хемчик районунуң
«Большевик» союзунуң
ажылымын Оңуң Кара-Сал 15
чыл иштанде хову ажаады-
рынга кирип келген. Чымын
буга дөңү дооруларга, тараа
шөлдөргө өдөк төгөр, чымын,
чайың сипен, тараа шөлдөри
суттурар. Кузун сипен кескеш
турттурар. Оң сипен кескеш,
тараа суттарбар, чемшич-
дыкө тоңзон холулары Шем-
миде чок дие ала. Кара-Сал-
дын хонан, сараат салып, на-
дыр талган. Шапың, сипен
кеңи турарын берген кижилер

Х О О Р А Й — К О Д Э Э Г Е

«Хоорай—кодэге» деп фести-
валдык үезинде Камчатканың
көдө сууларынын ажал-
шыларын эң дөре улуусу
ураа-чеп коллетивтерин
чогааткыч алышы-биле та-
ныктарлар. Ол фестиваль
Охотек далаанын эривидо
Усти-Болышеп районда
сууларынга эгезин болган
амгы үеде Тывага районда че-
де берген.

ден театрытынган про-
грамманы спената юргузар.
Ол юргүзүтүч кол өвө чал
амыдыралың туудун турган
болган туудун турар кижилер
тараа шөлдөргө болган
фермалярын, туудуларын,
балык компантарын мур-
накчылары.

«Хоорай—кодэге» деп фести-
валдык үезинде Камчатканың
көдө сууларынын ажал-
шыларын эң дөре улуусу
ураа-чеп коллетивтерин
чогааткыч алышы-биле та-
ныктарлар. Ол фестиваль
Охотек далаанын эривидо
Усти-Болышеп районда
сууларынга эгезин болган
амгы үеде Тывага районда че-
де берген.

ден театрытынган про-
грамманы спената юргузар.
Ол юргүзүтүч кол өвө чал
амыдыралың туудун турган
болган туудун турар кижилер
тараа шөлдөргө болган
фермалярын, туудуларын,
балык компантарын мур-
накчылары.

«Хоорай—кодэге» деп фести-
валдык үезинде Камчатканың
көдө сууларынын ажал-
шыларын эң дөре улуусу
ураа-чеп коллетивтерин
чогааткыч алышы-биле та-
ныктарлар. Ол фестиваль
Охотек далаанын эривидо
Усти-Болышеп районда
сууларынга эгезин болган
амгы үеде Тывага районда че-
де берген.

ден театрытынган про-
грамманы спената юргузар.
Ол юргүзүтүч кол өвө чал
амыдыралың туудун турган
болган туудун турар кижилер
тараа шөлдөргө болган
фермалярын, туудуларын,
балык компантарын мур-
накчылары.

«Хоорай—кодэге» деп фести-
валдык үезинде Камчатканың
көдө сууларынын ажал-
шыларын эң дөре улуусу
ураа-чеп коллетивтерин
чогааткыч алышы-биле та-
ныктарлар. Ол фестиваль
Охотек далаанын эривидо
Усти-Болышеп районда
сууларынга эгезин болган
амгы үеде Тывага районда че-
де берген.

ден театрытынган про-
грамманы спената юргузар.
Ол юргүзүтүч кол өвө чал
амыдыралың туудун турган
болган туудун турар кижилер
тараа шөлдөргө болган
фермалярын, туудуларын,
балык компантарын мур-
накчылары.

«Хоорай—кодэге» деп фести-
валдык үезинде Камчатканың
көдө сууларынын ажал-
шыларын эң дөре улуусу
ураа-чеп коллетивтерин
чогааткыч алышы-биле та-
ныктарлар. Ол фестиваль
Охотек далаанын эривидо
Усти-Болышеп районда
сууларынга эгезин болган
амгы үеде Тывага районда че-
де берген.

ден театрытынган про-
грамманы спената юргузар.
Ол юргүзүтүч кол өвө чал
амыдыралың туудун турган
болган туудун турар кижилер
тараа шөлдөргө болган
фермалярын, туудуларын,
балык компантарын мур-
накчылары.

«Хоорай—кодэге» деп фести-
валдык үезинде Камчатканың
көдө сууларынын ажал-
шыларын эң дөре улуусу
ураа-чеп коллетивтерин
чогааткыч алышы-биле та-
ныктарлар. Ол фестиваль
Охотек далаанын эривидо
Усти-Болышеп районда
сууларынга эгезин болган
амгы үеде Тывага районда че-
де берген.

ден театрытынган про-
грамманы спената юргузар.
Ол юргүзүтүч кол өвө чал
амыдыралың туудун турган
болган туудун турар кижилер
тараа шөлдөргө болган
фермалярын, туудуларын,
балык компантарын мур-
накчылары.

«Хоорай—кодэге» деп фести-
валдык үезинде Камчатканың
көдө сууларынын ажал-
шыларын эң дөре улуусу
ураа-чеп коллетивтерин
чогааткыч алышы-биле та-
ныктарлар. Ол фестиваль
Охотек далаанын эривидо
Усти-Болышеп районда
сууларынга эгезин болган
амгы үеде Тывага районда че-
де берген.

ден театрытынган про-
грамманы спената юргузар.
Ол юргүзүтүч кол өвө чал
амыдыралың туудун турган
болган туудун турар кижилер
тараа шөлдөргө болган
фермалярын, туудуларын,
балык компантарын мур-
накчылары.

«Хоорай—кодэге» деп фести-
валдык үезинде Камчатканың
көдө сууларынын ажал-
шыларын эң дөре улуусу
ураа-чеп коллетивтерин
чогааткыч алышы-биле та-
ныктарлар. Ол фестиваль
Охотек далаанын эривидо
Усти-Болышеп районда
сууларынга эгезин болган
амгы үеде Тывага районда че-
де берген.

ден театрытынган про-
грамманы спената юргузар.
Ол юргүзүтүч кол өвө чал
амыдыралың туудун турган
болган туудун турар кижилер
тараа шөлдөргө болган
фермалярын, туудуларын,
балык компантарын мур-
накчылары.

«Хоорай—кодэге» деп фести-
валдык үезинде Камчатканың
көдө сууларынын ажал-
шыларын эң дөре улуусу
ураа-чеп коллетивтерин
чогааткыч алышы-биле та-
ныктарлар. Ол фестиваль
Охотек далаанын эривидо
Усти-Болышеп районда
сууларынга эгезин болган
амгы үеде Тывага районда че-
де берген.

ден театрытынган про-
грамманы спената юргузар.
Ол юргүзүтүч кол өвө чал
амыдыралың туудун турган
болган туудун турар кижилер
тараа шөлдөргө болган
фермалярын, туудуларын,
балык компантарын мур-
накчылары.

АЙТЫРҢАР, ХАРЫЛАП БЕРЭЭЛИ

ГЕПАТИТ АЗЫ ӨТ ААРЫЫ

Кызыл хоорайның чурткачы С. Сандан болган
өскө-даа эшгер өт аарынын дугайында, өскү канчаар
тытпын иэрин, ону канчаар эмнээрин тайылбырлап
бэзрин дилээн чагаларны «Шын» сонфиче чурткан.

Хоорай полимиклиниказында эми-инфекционер В. И.
Таштаняновичның тайылбырын моңо алаанда парлар-
ымыс.

Вирустуг гепатит азы чоң-
кү-биле желгүх, тывалал
азаарымы өт аары хаддары-
лыг аар аарыларын бирээни.
Оң өскүдукчулери—вирустар.

А ЖЫКТЫГ СУМЕЛЕР

- Бир эвес балыкты ажал-
дустуг соок сутга чуур болза,
балык баараарымыс болур.
- Чалыптыр балыктын ка-
зырын аптарган, салаалары
мыс дуса берип алган, чыл-
быралы болур.
- Чениниң итимилиниң хевир
артырдыр дикти хайлды-
дырган ченин илш омааш-
была болур.
- Чаа садым алган скво-
роданың үс-биле чаткан, на-
дипкен, оң соонда хөөк дус
урункан аптаарга, арыт бо-
лур.
- Котлеттин, эттин, балык-
ты лаарар мурнунда, скво-
роданың отна яздипкен, анча
уругу эргезин алыр, чүдө оң
соонда белгилеш продукту-
лары залар.
- Бир эвес сутта алы сутта
далган чуудур доң болду-
ларга, сутке алы сутта далган
уруйын, а далганче биче-
леп күтуш, болгаран.
- Бикенисти өскө демир
чуудерден аңгы шыгарар херек,
Серездер, омааштар-биле би-
лекти кады шыгарар болза,
ол чуудерге дегеш, биан до-
гейлеп каар, ичтанган ур-
гүчү-ле чапыр апар.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

- СЕНТЯБРЬ 30-ДЕ
МОСКВАДАН
- 10.00—Метролер.
 - 10.10—Эртинги гимнастика.
 - 10.20—«Бистин-биле кады кыл,
бис микшан кыл, бистиң
дөре кыл». ГДР-ден
демчидылга.
 - 11.30—П. Павловский—«Эле-
гия». Совет Армияның
академиктерин Топ те-
атрын филым-инизи.
 - 13.15—13.25—Чапсар.
 - 13.25—«Беш хун болган чап-
гыс өргөс». «Алаары
болган уругулары» деп
болуктен документал-
дык телефильм.
 - 14.00—Делегей конкурстерин
ли аууреды К. Ли-
совский ыраар.
 - 14.25—«Ана-ла селгүстө-
шкис». Телефильм-ини.
 - 15.30—16.50—Чапсар.
 - МОСКВАДАН
 - 16.50—«Сези пун-ажымын—
сөн бедия». Кинопро-
грамма.
 - 17.35—«Москва болган москв-
чалар».
 - 18.05—Уругуларга филым. «Ка-
нонерскийлен оодлар.
Урап-чечен филым».
 - КЫЗЫЛДАН
 - 19.20—«Чөлөөш». Демчидылга.
 - 19.50—Теледедлер.
 - МОСКВАДАН
 - 20.00—Метролер.
 - 20.15—«Ой серийдыг урап-чеч-
ен телефильми баш-
тайгы юргүзүл». «Уруг-
лар комесерлары». 3-

АГААР

Бөгүн республикага бүргө
хүн болур. Чамдын чөдөргө
хар холумастык чашкын
чаар. Барын чүк угаанын
кышыгы хаттын дүрген
секундада 7—12 метр чедер.
Агаарың температураны муру-
ну-барын районрага 10—15,
өскөлеринге 7—12 градус
чылгы болур.

КИНО

- СЕНТЯБРЬ 30-ДЕ
- «НАРЫЛА»: «Мультичым-
ды 9,40». «Өшкөн одагарын
чымыс» (2 сериялы) 11.00,
13.00, 16.00, 18.30, 21.00 ша-
тарда.
 - «ИОНЕР»: «Киночымын
9,40». «Антоновал, скрини
болган Клееса ден ит» 11.00,
13.10, 17.00. «Дустук болган
дустуку ким» 12.50, 18.50, 21.00
шаатарда.
 - «ВОСТОК»: «Сталер» 15.00,
16.50, 18.40, 20.30 шаатарда.
 - «КАА-ХЕМ»: «Рисин-Тикки-
Тавис» 15.30. «Ынакылдык
чай» (2 сериялы) 17.30,
20.30 шаатарда.
- Редактор В. С. ШАРАВИН.